Здоров'язбережувальна компетентність майбутніх педагогів як актуальна наукова проблема

Сергій Борисович Бєляєв[1], Катерина Корсікова[2],
Олексій Анатолійович Суровов[3]

Опубліковано	Секція	УДК
30.12.2025	Освіта	378.091.33:796:613

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.18102108

Анотація. У статті здійснено ґрунтовний теоретичний аналіз проблеми формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх педагогів у контексті безпрецедентних викликів сучасності. Обґрунтовано, що в умовах повномасштабної збройної агресії та тривалої цифрової трансформації освіти, дана компетентність трансформується з додаткової професійної якості у фундаментальну характеристику фахівця, що визначає життєздатність усієї освітньої системи. Проаналізовано нормативну базу дослідження, зокрема вітчизняний Професійний стандарт вчителя (2020) та Глобальні стандарти ВООЗ/ЮНЕСКО «Making every school a health-promoting school» (2021). Виявлено критичну необхідність зміщення акцентів у підготовці фахівців на формування психологічної резильєнтності, опанування технік саморегуляції та навичок надання першої психологічної допомоги (ППД) для запобігання професійному вигоранню в екстремальних умовах.

Автором доведено, що сучасна парадигма вищої освіти має базуватися на концепції Health Literacy (грамотності у сфері здоров'я), яка забезпечує здатність вчителя критично оцінювати медичну інформацію в умовах інфодемії та протидіяти дезінформації. Особливу увагу приділено Digital Health Literacy як інструменту мінімізації ризиків кібердистресу та малорухливого способу життя в умовах дистанційного навчання. Визначено стратегічні напрями розбудови здоров'язбережувального середовища у закладах вищої освіти, що передбачає впровадження здоров'яорієнтованих технологій та інтеграцію відповідних модулів у навчальні плани природничого та гуманітарного циклів. Наголошено на ролі педагога як рольової моделі, чия поведінкова культура здоров'я є ключовим фактором виховання учнів. Результати дослідження можуть бути використані для модернізації освітніх

[1] доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту, ORCID 0000-0003-1272-2038, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м.Харків, пров. Шота Руставелі, 7, Belaev_12@ukr.net, +380506121592.

[2] кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, ORCID 0000-0002-9690-8405, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м.Харків, пров. Шота Руставелі, 7, ekaterina38@ukr.net, +380662963191.

[3] кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики фізичного виховання, ORCID 0000-0002-7521-9854, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м.Харків, пров. Шота Руставелі, 7, alexsur007@gmail.com, +380506925871

програм підготовки вчителів з метою забезпечення національної стійкості та повоєнного відновлення України.

Ключові слова: здоров'язбережувальна компетентність, майбутні педагоги, воєнний стан, психологічна резильєнтність, грамотність у сфері здоров'я (Health Literacy), професійний стандарт вчителя, цифровізація освіти, ВООЗ, ЮНЕСКО, повоєнне відновлення.

Health-Preserving Competence of Future Teachers as a Relevant Scientific Problem

Abstract. The article provides a comprehensive theoretical analysis of the problem of forming the health-preserving competence of future teachers in the context of the unprecedented challenges of our time. It is substantiated that under the conditions of full-scale military aggression and the long-term digital transformation of education, this competence is transformed from an additional professional quality into a fundamental characteristic of a specialist, which determines the viability of the entire educational system. The regulatory framework of the study is analyzed, in particular, the national Professional Standard for Teachers (2020) and the Global WHO/UNESCO Standards "Making every school a health-promoting school" (2021). The critical need to shift the emphasis in specialist training toward the formation of psychological resilience, mastering self-regulation techniques, and first psychological aid (FPA) skills to prevent professional burnout in extreme conditions is identified.

The author proves that the modern paradigm of higher education should be based on the concept of Health Literacy, which ensures a teacher's ability to critically evaluate medical information in conditions of an infodemic and counteract disinformation. Special attention is paid to Digital Health Literacy as a tool for minimizing the risks of cyber distress and a sedentary lifestyle in the conditions of distance learning. Strategic directions for the development of a health-preserving environment in higher education institutions are determined, which involves the implementation of health-oriented technologies and the integration of relevant modules into the curricula of natural and humanitarian cycles. The role of the teacher as a role model, whose behavioral health culture is a key factor in educating students, is emphasized. The results of the study can be used to modernize educational programs for teacher training to ensure national stability and the post-war recovery of Ukraine.

Keywords: health-preserving competence, future teachers, martial law, psychological resilience, health literacy, professional teacher standard, digitalization of education, WHO, UNESCO, post-war recovery.

Вступ

Сучасна парадигма вищої освіти в Україні зазнає докорінних трансформацій, зумовлених необхідністю адаптації до глобалізаційних процесів, стрімкої діджиталізації та критичних соціокультурних викликів. У цьому контексті здоров'я нації розглядається не просто як відсутність хвороб, а як стратегічний ресурс сталого розвитку держави, що потребує формування нової генерації фахівців, здатних не лише транслювати знання, а й забезпечувати гармонійний розвиток особистості в безпечному освітньому середовищі. Здоров'язбережувальна компетентність майбутнього педагога стає фундаментальною умовою його професійної спроможності, оскільки саме вчитель виступає головним модератором культури здоров'я підростаючого покоління **[1, 7]**.

Актуальність дослідження цієї проблеми загострюється в умовах повномасштабної збройної агресії та тривалого воєнного стану, що спричинили безпрецедентний тиск на фізичне та ментальне здоров'я всіх учасників освітнього процесу. Педагоги опинилися в епіцентрі кризових подій, де професійна діяльність вимагає не лише високої

кваліфікації, а й надзвичайної психологічної резильєнтності, здатності до саморегуляції та вміння надавати психосоціальну підтримку учням **[1, 4]**. Таким чином, здоров'язбережувальна компетентність трансформується з додаткової навички у життєво необхідну складову професійної культури, що дозволяє фахівцеві зберігати працездатність та ефективно діяти в екстремальних умовах **[1]**.

Теоретико-методологічні засади формування здоров'язбережувальної компетентності ґрунтуються на міждисциплінарному підході, що поєднує здобутки педагогіки, психології, валеології та медицини. Питання здоров'язбереження та формування відповідних компетентностей перебувають у центрі уваги багатьох вітчизняних дослідників. Специфіку впровадження здоров'язбережувальних технологій у підготовку вчителів різних профілів досліджують А. Гакман **[3]**, О. Ващенко **[2]**, Ю. Танасійчук **[8]**, а особливості формування в умовах воєнного стану — О. Білоножко **[1]**.

Зарубіжний досвід репрезентований працями О. Пааккарі (O. Paakkari), які обґрунтовують моделі інструктивної компетентності вчителів сфери охорони здоров'я та концепції грамотності у сфері здоров'я (Health Literacy) **[12]**. Незважаючи на значний масив наукових напрацювань, залишається потреба у комплексному аналізі здоров'язбережувальної компетентності як цілісного феномену в контексті оновлених професійних стандартів 2020–2021 років та глобальних стратегій ВООЗ «Making every school a health-promoting school» (2021) **[11]**.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та комплексний аналіз особливостей формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх педагогів в умовах сучасних викликів: воєнного стану в Україні, стрімкої діджиталізації освіти та необхідності гармонізації вітчизняної професійної підготовки з глобальними стандартами ВООЗ/ЮНЕСКО.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

Розкрити сутність здоров'язбережувальної компетентності як наскрізної професійної характеристики в контексті чинного Професійного стандарту вчителя (2020).

Дослідити трансформацію змісту здоров'язбережувальної діяльності педагога під впливом воєнних загроз, акцентуючи увагу на психологічній резильєнтності та першій психологічній допомозі.

Проаналізувати концепцію Health Literacy (грамотності у сфері здоров'я) як основу для критичного оцінювання інформації та безпечного використання цифрових інструментів.

Визначити стратегічні напрями створення здоров'язбережувального середовища у закладах вищої освіти для забезпечення професійної готовності майбутніх фахівців.

Результати

Аналізуючи специфіку впровадження здоров'язбережувальних технологій у підготовку вчителів фізичної культури, ми поділяємо думку Ю. Танасійчук [8] щодо необхідності системної інтеграції валеологічних модулів у практичну підготовку студентів. Крім того, ми цілком поділяємо думку О. Білоножко [1] про те, що в умовах воєнного стану професійна діяльність педагога вимагає передусім психологічної резильєнтності та здатності до саморегуляції.

Отже, і снує нагальна необхідність розв'язання суперечностей між високими вимогами суспільства до здоров'язбережувальної функції вчителя та реальним рівнем готовності випускників закладів вищої освіти до її реалізації в умовах змішаного навчання та воєнних загроз. Нормативним орієнтиром для підготовки став Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (2020), який закріпив здоров'язбережувальну компетентність як одну з провідних трудових функцій **[5]**. Цей

стандарт вимагає від педагога здатності не лише організовувати безпечне середовище, а й формувати в учнів стійку мотивацію до здорового способу життя, володіти методами домедичної допомоги та навичками самозбереження власного здоров'я **[5, 6]**.

У європейському освітньому просторі визначальною є орієнтація на формування Health Literacy (грамотності у сфері здоров'я), що розглядається як здатність отримувати, розуміти та застосовувати медико-профілактичну інформацію для прийняття життєво важливих рішень **[9]**. Інтеграція українських стандартів з європейськими рамками, зокрема з Глобальними стандартами ВООЗ для шкіл сприяння здоров'ю, вимагає перегляду змісту підготовки вчителів у бік посилення емоційно-етичної та соціальної складових **[11]**.

На думку О. Пааккарі, сучасна підготовка вчителів має орієнтуватися на концепцію Health Literacy, що дозволяє фахівцеві критично оцінювати інформацію та безпечно використовувати цифрові інструменти [12]. Ми поділяємо думку дослідника щодо того, що грамотність у сфері здоров'я є наріжним каменем для прийняття життєво важливих рішень у сучасному соціумі.

Здоров'язбережувальна компетентність визначається як інтегративна якість особистості, що виражається у здатності та готовності фахівця свідомо обирати стратегії поведінки, спрямовані на збереження всіх складників здоров'я – фізичного, психічного, соціального та духовного **[7]**. Цей феномен не обмежується сумою знань про гігієну чи фізичні вправи, а включає глибоке ціннісне ставлення до життя та професійну відповідальність за благополуччя вихованців.

Згідно з холістичним підходом, здоров'я є динамічним процесом адаптації, тому ми беремо до уваги думку про те, що для майбутнього вчителя така адаптивність стає професійною рисою, необхідною для відновлення внутрішніх ресурсів у стресогенних умовах [4]. Крім того, ми поділяємо думку щодо виділення двох рівнів компетентності: особистісного (самозбереження) та професійно-технологічного (створення безпечного простору для учнів).

У науковому дискурсі виділяють два рівні здоров'язбережувальної компетентності: внутрішній (особистісний), що стосується власного здоров'я вчителя, та зовнішній (професійно-технологічний), пов'язаний зі створенням оздоровчого простору для учнів **[7, 12]**. Прийняття Професійного стандарту вчителя у 2020 році ознаменувало перехід до деталізації вимог щодо безпеки та здоров'я. Стандарт описує п'ять сфер діяльності, де участь в організації безпечного та здорового освітнього середовища виділена як окрема трудова функція **[5]**. Вона передбачає не лише пасивне дотримання норм, а й активну профілактично-просвітницьку роботу. Важливою складовою стандарту є здатність вчителя до партнерської взаємодії з батьками та фахівцями для забезпечення інклюзивного середовища **[5]**.

На міжнародному рівні орієнтиром є модель «Health Promoting Schools» (HPS), розроблена ВООЗ та ЮНЕСКО. Ця модель базується на глобальних стандартах, що охоплюють всі аспекти шкільного життя **[11]**.

Таблиця 1.

Глобальні стандарти шкіл сприяння здоров'ю (ВООЗ, 2021) у проекції на підготовку вчителя

Стандарт	**Зміст та необхідні компетенції педагога**
1. Державна політика та ресурси	Розуміння вчителем законодавчої бази та здатність залучати ресурси громади **[5]**.
2. Шкільна політика та управління	Участь педагога у розробці плану розвитку школи з акцентом на добробут учнів.

3. Партнерство з громадою	Вміння вчителя координувати дії з медичними службами та НУО.
4. Навчальна програма	Здатність інтегрувати теми здоров'я у різні навчальні предмети та розвивати життєві навички **[12]**.
5. Соціально-емоційне середовище	Навички створення атмосфери довіри, підтримки, інклюзії та протидії дискримінації.
6. Фізичне середовище	Забезпечення безпеки інфраструктури, санітарії, гігієни та комфортних умов.
7. Шкільні медичні послуги	Співпраця з медичними працівниками для моніторингу здоров'я та профілактики.
8. Орієнтація на результат	Здатність вчителя оцінювати ефективність оздоровчих заходів та здійснювати рефлексію.

Ці стандарти підкреслюють, що здоров'я не є відповідальністю лише вчителя фізичної культури. Кожен педагог має бути агентом змін, який впроваджує «цілісний шкільний підхід» (whole-school approach), де здоров'я інтегроване в щоденні практики **[11]**.

Процес глобальної діджиталізації та тривале перебування у віртуальному просторі створили нові ризики: гіподинамію та кібервтому. Цифрова компетентність вчителя сьогодні невіддільна від його здоров'язбережувальної компетентності **[10]**.

Особливе значення має цифрова грамотність у сфері здоров'я (Digital Health Literacy), що стала наріжним каменем Регіонального плану дій ВООЗ. Проект IDEAHL наголошує на необхідності навчання громадян критичному мисленню у цифровому просторі **[10]**.

Найбільш гострою проблемою сьогодні є збереження ментального здоров'я. Воєнний стан спричиняє розвиток хронічного стресу та професійного вигорання **[1, 4]**.

Формування здоров'язбережувальної компетентності є тривалим процесом, який вимагає створення специфічних умов у ЗВО. Це включає: активізацію мотивації через проектну діяльність **[6]**, валеологізацію змісту дисциплін **[7]**, використання тренінгів та створення здоров'язбережувального середовища, що стимулює рухову активність **[8]**.

Висновки

На основі проведеного аналізу можна зробити такі висновки:

Здоров'язбережувальна компетентність майбутніх педагогів є наскрізною професійною характеристикою, що нормативно закріплена у вітчизняних професійних стандартах та гармонізована з глобальними стратегіями ВООЗ/ЮНЕСКО.

В умовах тривалого воєнного стану підготовка вчителів виходить за межі класичної валеології. Пріоритетним стає формування психологічної резильєнтності та опанування технік саморегуляції. Педагог має володіти навичками першої психологічної допомоги (ППД) не лише для підтримки учнів, а й для запобігання власному професійному вигоранню.

Сучасна парадигма підготовки має базуватися на розвитку грамотності у сфері здоров'я (Health Literacy). Це передбачає здатність майбутнього вчителя критично оцінювати медичну інформацію в умовах інфодемії, протидіяти дезінформації та безпечно інтегрувати цифрові інструменти в освітній процес, мінімізуючи ризики кібердистресу та малорухливого способу життя.

Компетентність має не лише когнітивний, а й поведінковий аспект. Учитель стає головним транслятором цінностей здорового способу життя. Ефективність виховання

учнів прямо залежить від здатності педагога демонструвати здорові звички та емоційну стабільність на власному прикладі.

Підготовка майбутніх учителів потребує створення здоров'язбережувального середовища безпосередньо у закладах вищої освіти. Це включає впровадження здоров'яорієнтованих технологій навчання та інтеграцію відповідних модулів у курси як природничого, так і гуманітарного циклів.

Список використаних джерел

1. Білоножко О. В. Здоров'язбережувальна компетентність як складова професійної культури педагога: особливості формування в умовах воєнного стану. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки»*. 2024. Вип. 29(58). С. 40–52.
2. Ващенко О. М. Формування в майбутніх вчителів початкових класів здоров'язбережувальної компетентності: методичний аспект. Київ: УДУ ім. М. Драгоманова, 2024.
3. Гакман А. В., Медвідь А. М., Первухіна С. М. Здоров'язбережувальна компетентність майбутнього вчителя фізичної культури: термінологічний наратив в умовах сучасності. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова*. 2024. Вип. 4 (177). С. 34–39.
4. Здоров'язбереження здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану. *Дидактика: теорія і практика*. 2024. URL: https://didactics.com.ua/index.php/journal/article/download/46/52.
5. Про затвердження професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» : наказ Мінекономіки України від 23.12.2020 р. № 2736.
6. Солодовник Т. О., Середа Н. В., Резнік С. М. Здоров'язбережувальна компетентність як умова професійного розвитку майбутніх педагогів вищої школи. *Інноваційні освітні технології*. Київ, 2024. С. 443–448.
7. Сутність категорії «здоров'язбережувальна компетентність» в умовах педагогічного процесу ЗВО. Умань: УДПУ, 2023.
8. Танасійчук Ю. М. Здоров'язбережувальні технології в системі підготовки майбутніх учителів фізичної культури. Умань: УДПУ, 2020.
9. Health literacy in the context of health, well-being and learning outcomes: concept paper. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe, 2021.
10. IDEAHL Strategy: First European strategy on digital Health Literacy. WHO Regional Office for Europe, 2023.
11. Making every school a health-promoting school – Global standards and indicators. Geneva: World Health Organization and UNESCO, 2021.
12. Paakkari O., Kulmala M., Lyyra N. et al. The core competencies of a health education teacher. *Health Promotion International*. 2024. Vol. 39, No. 4.